

MARIA MIES
VERONIKA BENNHOLDT-THOMSEN
CLAUDIA VON WERLHOF
Son Sömürge: Kadınlar

MARIA MIES *Hintli Kadınlar ve Ataerkil Düzen* (1980) de dâhil olmak üzere birkaç kitabın yazarıdır. 1979 senesinde Lahey'deki Sosyal Çalışmalar Enstitüsü'nün Kadın Çalışmaları Programı'nın başkanı oldu. Köln Fachhochschule'de sosyoloji profesörüdür.

VERONIKA BENNHOLDT-THOMSEN Bielefeld Üniversitesi'nde sosyoloji profesörüdür. Kuramsal alanda yaptığı çalışmalarında, kapitalist toplumda kadın emeği teorisi ile özel olarak ilgilenmektedir.

CLAUDIA VON WERLHOF feminist toplum teorisinin ilgi alanına giren meseleleri konu alan çalışmalara imza atmış bir sosyolog ve iksatçıdır.

Women: The Last Colony

© 1988 Maria Mies

Bu kitabın yayın hakları AnatoliaLit Ajans aracılığıyla Zed Books'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 1296 • Politika Dizisi 68

ISBN-13: 978-975-05-0575-1

© 2008 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)

1-2. BASKI 2008-2014, İstanbul

3. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Berna Akkıyal

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Ceren Kınık

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MARIA MIES
VERONIKA BENNHOLDT-THOMSEN
CLAUDIA VON WERLHOF

Son Sömürge: Kadınlar

Women: The Last Colony

ÇEVİREN Yıldız Temurtürkan

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / Maria Mies	9
---------------------------------	---

BİRİNCİ KISIM

<i>Kadın Emeği ve Kapitalizm</i>	25
---	----

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN EMEĞİ: EKONOMİ POLİTİĞİN ELEŞTİRİSİNDEKİ KÖR NOKTA / Claudia von Werlhof	27
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST GELİŞME VE GEÇİMLİK ÜRETİM: HİNDİSTAN'DA KIRSAL KESİM KADINLARI / Maria Mies	47
Kapitalizmin Hindistan'a girmesi ve kadınlar üzerindeki etkisi	51
Yoksullaştırma ve marjinalleştirme: Andhra Pradesh'deki kabile kadınlarının durumu	62
Dünya pazarı için üretim: Ev endüstrisi ve marjinalleştirme	66
Kadınlar açısından sonuçları	68
Kuramsal çıkarımlar	73
Ne yapılabilir?	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“YOKSULLARA YATIRIM”: DÜNYA BANKASI

POLİTİKASININ ANALİZİ / *Veronika Bennholdt-Thomsen*...81

Elde edilen artık, yoksullardan mı yoksa yalnızca ücretli işçilerden mi?.....82

Emeğin kapitalizme tâbi olma biçimleri.....87

Kapitalist bir banka IBRD: Kârlar emin ellerde.....90

İKİNCİ KISIM

Kadınların ve Doğanın Sömürgeleştirilmesi.....99

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CİNSİYETE DAYALI İŞBÖLÜMÜNÜN

TOPLUMSAL KÖKENLERİ / *Maria Mies*.....101

Kökenleri feminist perspektif içinde arama 101

Önyargılı kavramlar 102

Önerilen yaklaşım 106

Kadınların ve erkeklerin doğayı ele geçirmesi.....110

Kadın üretkenliği, erkek üretkenliğinin önkoşulu.....125

Feodal ve kapitalist düzende “avcı-erkek”.....138

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZMDE DOĞA VE

TOPLUM KAVRAMINA DAİR / *Claudia von Werlhof*.....151

“Doğa” ve “toplum”.....151

Doğa kavramı: İnsanlar ve “doğa”.....152

Emeğin “doğallığı”.....154

Doğanın sınırları ve kadınlar ve toprak üzerinde tekel zorunluluğu.....157

Tekel şiddet demektir: “İlkel birikimin” sürdürülmesi.....160

Kadınların mutlak doğa olması ve kadına yönelik tahakkümün şiddeti.....161

Suni toplumsal cinsiyet.....164

Kadınlardan ve sömürgelerden rant sağlayarak “doğanın” sömürülmesi.....165

Toplum kavramı: "Toplum" anlamına gelen şeyler	168
Makinenin "insanlığı"	170
İşgücünün çifte karakteri ve evcilleştirilmiş doğa	173
Doğa karşısında "özgürleşme" kapitalist üretim tarzının ölümü demektir	174

ALTINCI BÖLÜM

KADIN EMEĞİNİN GELECEĞİ VE KADINA

YÖNELİK ŞİDDET / <i>Veronika Bennholdt Thomsen</i>	177
Mevcut durum: Bazı genel tezler	177
Batı toplumunda kadın emeği: İki tezat yaklaşım	179
"Kadının işgücü kapasitesi"	181
Kadın emeği ve zorla çalıştırma	186
Zorun çağdaş, buhran mekanizmaları	190
Özet: Kadın emeğinin geleceği	199

ÜÇÜNCÜ KISIM

Kadınlar Aleyhine Politikalar ve Kadınların Mücadeleleri .....

203

YEDİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN KIRSALINDA SINIF MÜCADELESİ VE

KADINLARIN MÜCADELESİ / <i>Maria Mies</i>	205
Yukarıdan sınıf mücadelesi	205
Kapitalist gelişme ve şiddet	212
Köylü kadınlar örgütleniyor	215
İşin örgütlenmesi ve kadınların bilinci	217
Kadınların <i>sangamı</i> : Tarım işçisi kadınların kurumsal örgütü	219
Ekonomik programlar	221
Harekete geçme yöntemleri	225
Sonuçlar	239

SEKİZİNCİ BÖLÜM

NEDEN ÜÇÜNCÜ DÜNYA'DA DA HÂLÂ EV KADINLARI YARATILYOR? /

<i>Veronika Bennholdt-Thomsen</i>	245
Ev kadını kimdir ve nedir?.....	246
Ev kadınının tanımı ve cinsiyete dayalı işbölümü.....	248
Üçüncü Dünya'da ev içi emek ve kadınların ücretli istihdamı: Örnekler.....	253
Neden Üçüncü Dünya'da da hâlâ ev kadınları yaratılıyor?	256

DOKUZUNCU BÖLÜM

PROLETARYA ÖLDÜ, YAŞASIN EV KADINLARI! /

<i>Claudia von Werlhof</i>	259
Ev işini kavradığımız zaman ekonomiyi de kavrarız	259
Dünya ekonomik krizi ile savaş tehdidi arasındaki bağlantı: Savaş ekonomisi.....	260
Kapitalist üretimin "temel direği" proletarya yok oluyor	261
"Gelecek vizyonu" tarihe karışıyor, bu durum genel şaşkınlık yaratıyor	262
Bir azınlık fenomeni olarak proletarya ve "kayıt-dışı ekonomi"nin keşfi	263
Kapitalizm ne tür bir üretim tarzıdır? Fetih, "günahkâr soru" ve "entegrasyon"	265
Üçüncü Dünya ve birikimin "temel direği" ev kadınları, "gelecek vizyonu"	267
Proletaryanın karşıtı olarak ev kadını ve çalışma modeli olarak ev işiyle arasındaki süre.....	268
Cinsiyete dayalı bölünme, hiyerarşi oluşturma ve emeğin değersizleşmesi: Uluslararası işbölümü modeli	272
Bölünmenin "neden"i: Çocuk doğurma kapasitesi ve kadın-erkek çalışma kapasitesi	273
Perspektifler: Proletaryanın "kadınlaşması" ve yeni cinsiyete dayalı toplumsal işbölümü biçimleri.....	277

SUNUŞ

Maria Mies

Dünyaya hükmeden erkekler yolun sonuna geldi. Çağımızın can alıcı sorularına verilecek yanıtlara sahip değiller. Büyüme hızındaki düşüş, yükselen işsizlik ve doymuş pazar sorununa getirdikleri yanıt, otomasyon ve yeni teknoloji; aslında işleri ortadan kaldırdığı gibi aşırı üretimi daha da artırıyor. Endüstri toplumunun yapısal krizi, Keynesyencilik veya parasalcılığın geleneksel ilaçlarıyla iyileşebilecek gelip geçici bir hastalık-mışçasına mazur gösteriliyor. Fakat her geçen gün daha fazla insan, bu açıklamaların ve çarelerin tedavülden kalktığını görmeye başlamasına rağmen, yeni açıklama henüz ortaya çıkmış değil. Bir kıyamet hali Beyaz Adam'ın metropollerinde kol geziyor. Ekonomik ve politik hayattan sorumlu olanlar, masaldaki çıplak olduğu halde zarif kıyafetlere bürünmüş gibi davranan imparatora benzer biçimde teşhir olur.

Gerçekten temel soruları ötekiler yani ekoloji hareketi, “alternatif” toplumsal hareket ve kadın hareketi soruyor: Yağmalanmış bir doğada tam anlamıyla beşeri bir varoluş söz konusu olabilir mi? Kökleri insanların ve doğanın sömürüsüne dayanmayan toplumsal ve ekonomik örgütlenme modelleri oluşturabilir miyiz? Fakat, asıl olarak çevreci ve alternatif hareketin önerdiği ileriye gören modeller bile Beyaz Adamın –hem Batı

hem de Doğunun endüstriyel uluslarının– fikri ufku ve de somut hayatı içinde tuzağa sıkışıp kaldı (Bahro 1979, Ullrich 1979, Huber 1980, 1982, Gorz 1980).

Bu yeni modellerin ve tasarımların hemen hepsi, endüstriyelciliğin toplumsal kurumlarının tamamına görünmez bir temel olarak hizmet etmeyi sürdüren realitenin iki alanını sistematik olarak dışlar: *kadınlar ve sömürgeler* ya da az gelişmiş toplumlar. Bizim bakış açımıza göre; hem halka açık tartışmalar hem de gelecek toplum için geliştirilen modeller, kadınlar ve sömürgeler sorununa kapalı olmayı sürdürdüğü müddetçe geniş kapsamlı, geçerli ve dolayısıyla hayata geçebilir bir alternatif bilim teorisi ortaya çıkmayacaktır. Bu kitap, söz konusu alanları görünür kılma ve birbirleriyle karşılıklı ilişkilerini ve bütünüle bağlantılarını kapsama doğrultusunda yeni bir sosyal teorinin oluşumuna katkıda bulunmayı murat ediyor.

Kadın sorununun sömürge sorunuyla ilişkili olduğuna ve her ikisinin de egemen, küresel kapitalist/ataerkil birikim modeliyle bağlantısı bulunduğu dair farkındalığımız ansızın içimize doğmadı ya da çalışmalarımızda birden bire belirmedi. Bu sorunlar arasındaki sistematik ilişkiyi algılamamız, Üçüncü Dünya’da (Hindistan ve Latin Amerika’da) uzun yıllar süren deneyim ve gözlemlerimiz ile Avrupa’da kadın mücadelesi içinde yer alışımızın ürünüdür. Bu durum, sırasıyla, yeni bir soru dalgasının eşliğinde yeni bir gerçeklik algısına ya da eski soruları yeniden ama farklı bir biçimde sormayı zorunlu kılarak başka bir biçimde ele almamıza ve mevcut yanıtların pek çoğunun tatmin edici olmaktan uzak olduğunun farkına varmamıza yol açtı.

Üçüncü Dünya’da yoksulluğun varlığı ve artışına ilişkin mevcut açıklamaların eksikliği, bu ülkelerdeki kadınların ve köylülerin, yani nüfusun çoğunluğunun, durumuna yüzümüzü döner dönmez apaçık hale geldi. Her iki grup da ulusal –özellikle kadınlar uluslararası– istatistiklerde sayılabildiler, fakat teorik tahlillerde mevcut değildiler. Üçüncü Dünya’da kadınların durumuna ilişkin yapılan araştırmaların, kalkınma olarak kabul edilmiş şeylerin kadınlar üzerinde olumsuz etkisi

olduğunu açığa çıkarmaya başlaması 1970'lere kadar mümkün olmadı (Boserup 1970). Çalışma hayatı, eğitim, sağlık ve politik katılım açısından kadınların durumu tamamıyla kötüye gitmişti. Bu durum, az gelişmiş ülkelerin halklarının hepsini ilerletmeye çabaladığını iddia eden bir kalkınma politikasıyla nasıl uzlaşabilirdi?

Aksine, sözde gelişmiş bir ülkede, Kuzeydeki kadın mücadeleleriyle olan ilişkimiz, bize gösterdi ki kadınların sömürülmesi ve ezilmesi, özellikle kadına yönelik cinsiyetçi şiddet, katliyen geçmiş zamanların, geri kalmış bir çağın izleri değildi. Tersine, kapitalizmin günümüzdeki işleyişinin vazgeçilmez öğeleriydi. Bireysel özgürlüğe dayandığı, herkese mutluluk ve refah vaat ettiği söylenen bir ekonomik ve toplumsal sistem nasıl olur da, kadınların özgürlüklerden mahrumiyetini ve eşitsizliğini sürdürebilirdi? Nasıl oluyor da barışçıl olduğu söylenen bu sistem içinde kadına yönelik şiddet artıyordu? Görünen o ki burjuva ve Marksist kuramcılarının bu meseleye dair söyleyecek sözleri pek azdı. Gelişmiş ve az gelişmiş toplumların tahlillerinde gerçekliğin bütün alanlarının olmayışı bizi "Neden?" sorusunu sormaya yöneltti.

"Öteki kadınlar", yani Üçüncü Dünya kadınları, üzerine yaptığımız araştırma kendi durumumuza yönelik eleştirel bir duruş geliştirmemizi sağladı. Asya ve Latin Amerika'da karşılaştığımız maşizmin ve erkek egemenliğinin çeşitli biçimlerinin az gelişmişliğin karakteristiği olduğuna inanarak yola çıkarken, kendi durumumuzun bütünüyle farklı olmadığını çok geçmeden fark ettik. Ve en önemli keşfimizi; yani, cinsiyetçilik ve ataerkilliğin geri kalmışlığa işaret etmesi bir yana, bilakis endüstriyel sistemin ve onun birikim modelinin ideolojik ve kurumsal destekleri olduğu keşfini yapmamız, erkek egemenliğinin tarihsel köklerine ilişkin daha ayrıntılı bir araştırmaya girişirken oldu.

Kadın olarak kendi yaşadığımız sorunlar, Üçüncü Dünya'da yaşayan kadınların (ve köylülerin) durumunu daha iyi anlamamızı sağladı. Onların yaşadığı ezilme ve sömürüye, kendi yaşam tecrübemizin tamamıyla dışında veya yabancı

bir şey olarak tanıklık etmekten bizi alıkoyduğu gibi aynı zamanda hem bizi birleştiren hem de ayıran şeyleri görebildik. Bu “öteki” algısı aynı zamanda, gelişmiş dünyada doğal ve normal varsayılan toplumsal ilişkileri ve Üçüncü Dünya’da anormal varsayılan, özellikle kadın-erkek arasındaki toplumsal ilişkileri sorgulamak için bize eleştirel bir mesafe kazandırdı. Bu dışarıdan bakış bundan dolayı, içeriden –ve aşağıdan– bakışa neden oldu; doğrusu cinsler arasında egemen olan ilişkinin kavranabileceği ve eleştirilebileceği tek duruş noktası burasıdır.

Yine de, dünyanın muhtelif bölgelerini ve kadın-erkek ilişkisinin iki tarafını, birbirleriyle olan *ilişkilerinden* ziyade tecrit halinde incelemeyi sürdürdüğümüz sürece kavrama gücümüz fazla ilerleme kaydedemez. Bu demektir ki geri kalmışlık olmadan gelişme var olmaz, yoksulluk olmadan servet var olmaz ve erkek egemenliği kadınların bağımlılığı ve itaatkarlığı olmaksızın var olmaz. Bu kitabı oluşturan yazılar, bu ilişkileri ve bağlantıları gözden geçirme çabası içindedir.

Bu gayret esnasında, yine de, şimdiye dek ihmal edilmiş alanları –kadınlar ve sömürgeler– mevcut teorilerin üzerine basitçe ekleyemeyiz: Kadınları ve sömürgeleri sonradan gelişigüzel eklemek eksik bir teoriyi tam yapmaya yetmez. İhmal edilmiş alanların dâhil edilmesi, yeni çelişki ve ilişkileri merkeze yerleştirerek eski toplumsal teorileri kökten dönüştürür. Örneğin, bir zamanlar *temel* ilişki olarak görülen ücretli emek ve sermaye ilişkisi; ücretli ve ücretsiz emek arasındaki çelişkinin eklenmesiyle, şimdi giderek genel olarak insan emeği (ücretsiz emek de dâhil) ve sermaye arasındaki çok daha geniş kapsamlı bir çelişkinin sadece bir parçası olarak görülüyor. Ekolojistler, ekonomik büyüme ve çevrenin tahribi arasındaki çelişkiyi teorilerinin merkezine yerleştirdi. Ortodoks Marksizm’in teorik ve kavramsal aygıtı, bu nedenle, kapitalizmin bu yeni eleştirisinin talepleri karşısında artık yeterli değildir.

Marksist toplum teorisi özünde, ezilme ve sömürünün yenilmesi dolayısıyla toplumsal gelişme ve sosyalizme ulaşma-

nın üretici güçlerin ortaya çıkması ve gelişmesine bağlı olduğu varsayımına dayanır. Bu ilerlemenin motorunu, üretim ilişkileri yani mülkiyet ilişkileri ile genellikle teknolojik ilerleme olarak yorumlanan üretici güçlerin gelişmesi arasındaki çelişki oluşturur. Bu süreç içinde tarihsel özneyi, genel çıkarları en fazla temsil ettiği iddiasıyla mülksüz ücretli işçiler oluşturur. Sömürülmeleri yani ürettikleri artı değere üretim araçları sahiplerince el konulması, hem artı değer üretiminin hem de sermaye birikiminin veya geleneksel ekonomik terminolojiyi kullanırsak büyümenin kaynağı olarak görülür. Kadınların ve sömürgelerin sömürüsü ve onların emeğine ve ürününe açgözlü el koyma, bu tahlilde bütünün parçasını oluşturan bir rol oynamaz. “Temel” üretim ilişkisi, yani ücretli emek/sermaye ilişkisi tahlilinde dışarıda bırakılırlar ve özel bir bakış açısına ihtiyaç duyan “marjinal gruplar”, “çevre” [periphery], “az-gelişmiş” vesaire yaftasını taşırlar. Bunun arkasında saklı olan ve hem Marksist hem de burjuva kuramcılarının paylaştığı nosyon; önce bu gibi “grupların” “gelişme” ile bağlantısını yalnızca üretici güçlerin ileri gidişi vasıtasıyla kurabileceği ve ikincisi böyle bir gelişmenin Avrupa örneğini model alacağı, yani sanayileşme ve modernleşme biçimini alacağıdır.

Bu tutuma başlıca çağdaş eleştiriler kadın hareketi ile çevreci ve alternatif toplumsal hareketlerden gelmektedir. Üretici güçlerin dizginsiz gelişmesine ve sınırsız büyümeye dayalı bir toplumsal modelin, “sosyalist” bir hayatın üzerine kurulacağı temelleri yıkacağı iddiaları oldukça yerindedir. İnsanın doğa üzerindeki eyleminin sınırları olduğunun; doğa sınırsız olmadığı ve insanlar da onun bir parçası oldukları için doğanın geri teptiğinin farkına vardılar. Bu gruplar, üretici güçlerin gelişiminin sömürücü karakterini ve doğanın hükmedilecek ve sömürülecek basit bir maddeye indirgenmesini eleştiriyorlar. Otto Ullrich, “üretici güçlerin gelişmesinin” sosyalizmi imkânsız kılacak bir *alt* limiti olmamasına karşın, kesinlikle bir üst limiti olduğunu savundu (Ullrich 1980, 102).

Bununla birlikte, çevreci ve alternatif hareketin endüstriyel sistem ve büyüme modeli eleştirisi, kadın-erkek arasındaki ve

endüstriyel ülkelerle Üçüncü Dünya arasındaki ilişkiyi de gözden geçirir. Endüstriyel sistemin yaptığı evrensel yıkıma verilen karşılık çoğu kez, ya Kuzeydeki ya da daha çok Güney Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki alternatif üretim biçimlerinde aranan “bütün” ve “saf” bir doğa arzusunun ibarettir. Fakat bu örtük doğa romantizmi, aydınlatmaktan daha çok gizlemeye hizmet eder. Ekolojik gıda ve Üçüncü Dünya dükkanlarında satılan “doğal” ürünler, Asya ve Afrika’nın el dokuma giysileri de *metadır*. Sömürü ilişkilerini ve özellikle “ucuz emek ülkeleri” diye adlandırılan ülkelerde yaşayan kadınların ve çocukların olağanüstü sömürsünü billurlaştırır ve cisimleştirir. Bu “alternatif pazar”, kapitalist dünya pazarının bir parçasıdır ve sömürgeler en ucuz üreticilerdir. “Alternatif turizm” de, sadece Alman markının, ABD dolarının veya pound sterlinin uluslararası satınalma gücünün fazla olmasından dolayı olanaklıdır.

Aynı şekilde çevreci analizler de, kadın işgücünün sömürülmesini dışlar. Toplumsal ve cinsel işbölümünü yeniden yapılandırma, merkezi bir sorun değildir. Çevreci ve alternatif hareket kadın-erkek arasındaki ve endüstrileşmiş ülkelerle Üçüncü Dünya arasındaki ilişkileri maddi ilişkiler ya da *üretim ilişkileri* olarak değil, ahlaki ilişkiler olarak görür. Bu bakımdan geleneksel ekonomik ya da Marksist tahlillerden öz olarak farklı değildir. Eğer tahlillerinde kadınlardan sona iştirilmiş olarak bahsederlerse, Üçüncü Dünya’daki yoksulluğun *da*, kadınlarla birlikte, unutulmaması gerektiğine işaret edebilirler. Kadınlara her değinme, endüstriyel sistemin bolluk ve aşırı üretiminin özünde kadınların ve sömürgelerin sömürsünün yattığı gerçeğinin kavranmasından ziyade, vicdan rahatsızlığının bir sonucu gibi görünür.

Bu dışlanmış yaratıkların –kadınlar ve sömürgeler– paylaşımları şey nedir? Birincisi, her ikisi de toplumsal üretim denen şeyin dışında tanımlanır ve “doğa alemi” içine yerleştirilir ya da daha doğru bir ifadeyle, indirgenir, çünkü sözde “geri kalmış” doğa fikri kapitalizm öncesinde ortaya çıkmadı. Kadınların “doğaya” erkeklerden daha yakın olduğu gö-

rüşü burjuva toplumlarının yükselişi ile ortaya çıktı ve 19. ve 20. yüzyıllarda altın çağını yaşadı (Guillaumin, 1978; Griffin, 1978).

Bu süreçte kadınlar “iyi” ve “kötü”, “medeni” ve “yabani”, “uysal” ya da “evcil” olanlar diye bölündü (Heinsohn et al 1979). Ehrenreich ve English (1975) ile Bock ve Duden’in (1977) gösterdiği gibi, “iyi” kadının evrensel modeli olarak evcilleştirilmiş ev kadını yaratıldı. “Kötü” (vahşi, yabani, medenileşmemiş ve geri kalmış) kadınlar, işçilerin ve köylülerin kadınları olarak görüldüler. Bu yıfta daha sonra sömürgeleştirilmiş halkların kadınlarına geçti. Paradoksal olarak yine de –uysal olan ve olmayan– kadınlar, dış doğayla birlikte mutluluk ve iyilik beklentilerinin odak noktası oldu. Onlardan en geniş anlamda yaşamı üretmeleri beklendi. Kadınlar yalnızca gelecek kuşak ücretli işçileri doğurup bakmakla kalmayacak, fakat aynı zamanda bitkin ve yabancılaşmış ücretli işçilerin insanlığını tekrar kazanabildikleri bir “doğa” rezervi olarak evi ve özel alanı da devam ettireceklerdi.

“İyi” ve “kötü”, “medeni” ve “yabani”, “ilerici” ve “geri” bölünmesinin mekanizması, Asya, Latin Amerika ve Afrika’nın fethedilen ve boyunduruk altına alınan bölgelerine de aynen uygulandı. Bunlar da “doğanın” içinde tanımlandı; “medeniyete” yükselişleri ve “medeni” ulus statüleri, öteki toprakların ve toplumların “ilkel” ilan edilmesini gerektiren, yeryüzünün ve sermayenin beyaz hükümdarlarının “doğa” sı durumuna getirildiler. Marta Mamozai’nin, Alman sömürge yöneticilerinin kendi tebaalarıyla ve özellikle onların arasındaki kadınlarla ilişkileri konusunda yaptığı araştırma, Afrika ve Asya kadınlarının “doğalaştırılmasının” beyaz Alman kadınların “medeni” burjuva hanımları statüsüne yükselmesi ile yakından bağlantılı olduğunu ortaya koydu (Mamozai, 1982).

Bu yöntem, geriliğin değil, sistematik dışlama veya sömürgeleştirmenin bir örneğini oluşturur. Kadınlar ve boyunduruk altına alınan halklar, (erkek) ücretli işçilerden ve kapitalistlerden müteşekkil düzgün topluma ait değilmiş gibi tahayyül edilirler. Daha çok, üretim araçları veya su, hava ve toprak gibi

“doğal kaynak” muamelesi görürler. Bu sömürgeleştirmenin gerisinde yatan ekonomik mantığa göre, kadınlar (insan üreten bir “üretim aracı” olarak) ve toprak, sermayenin hiçbir şekilde üretemeyeceği metaldır. Bu yüzden kadınlar ve toprak üzerindeki kontrol, sömürüye dayalı her sistemin temelini oluşturur. En önemli şey, bu “üretim araçlarına” *sahip* olmaktır; onlarla kurulan bir *ele geçirme* ilişkisidir. Bu, ücretli emekle sermaye arasındaki temel üretim ilişkisinin ortaya çıkışının ön koşuludur ve sırasıyla kadınların ve sömürgeleştirmenin “doğal kaynaklar” gibi ele geçirilmesine izin verir.

Bu sömürgeleştirme sürecine maruz kalanlar açısından bu ele geçirme ilişkisi; soygun, gasp etme ve hayatlarının temelden yıkımı demektir. Bu ilişkiyi dayatma ve sürdürme aracı her yerde *şiddettir*. Üstelik çoğunlukla doğrudan şiddettir ve ancak yüzeysel biçimde ve “medeniyetin” sadece birkaç merkezinde yapısal nitelikte bir şiddet haline gelir. Bu nedenle, ırkçılığın, cinsiyetçiliğin ve faşizmin ülkeleri uğruna kadınları ve fethedilen halkları sömürgeleştirme süreçlerini incelemeliyiz. Sömürgeleştirilmişlere –yani ele geçirilmişlere– yönelik şiddet, özünde güya “verimli” olan büyüme modelinin yıkılmasıyla orantılı hızda artacaktır.

Bu kitaptaki bölümler, tahlilimizi oluşturma sürecini yansıtan, belirli bir kronolojik sırayı takip ediyor. İlk beşi 1978 ve 1980 yılları arasında yazıldı ve son dördü ise 1980 ila 1983 yılları arasında ortaya çıktı. Denemeleri gruplara ayıran temalara bakıldığında bu tahlilin kuramsal boyutları şu şekilde ortaya çıkıyor:

1. Kapitalizm ve Kadın Emeği;
2. Kadınların ve Doğanın Sömürgeleşmesi ve
3. Kadınların Mücadelesi ve Sermayenin Politikası.

İlk denemeler, feminist hareket içinde sürdürülen ev işi konusundaki tartışma bağlamının yanı sıra, 1970’lerde solcular arasında yapılan emperyalizm, azgelişmişlik ve sömürge tartışmalarını da kapsayan bir bağlamda kaleme alındı. Batı’daki ev işi tartışmasının tersine, ev işinin bugüne kadar kendisini “unutmuş” olan Marksist teoriye entegrasyonu asıl ilgi alanı-

mız değildi. Bizim asıl ilgi alanımız, kapitalizmin yalnızca ücretli emek ve sermaye arasındaki ilişkiden *ibaret olmadığını* göstermekti. Ev işinin ve sömürgelerde geçim araçları üreticilerinin karşılığı ödenmeyen işgücünün tahlili, kapitalizmin yaygın algılanışının temelden eleştirisine yol açar.

Kadın hareketinde ve tartışmalarında yer almamız ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki deneyimlerimizden başka, tahlillerimizi geliştirmek için bize önemli bir itici güç sağlayan Rosa Luxemburg'un sermaye birikimine ilişkin çalışmasıdır. Emperyalizmi Marksçı birikim şemasına uydurmaya uğraşırken, sermaye birikimi ya da sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin sadece kapitalist-“olmayan” toplumsal tabaka ve çevreler olarak adlandırdığı şey temelinde mümkün olduğunu bulmuştu. Söz konusu toplumsal tabaka ve çevreler bu süreç içinde hem sömürülür hem de ortadan kaldırılır. Çoğunlukla Avrupa ve ABD'deki köylülerin “doğal ekonomilerini” ve bunların tipik örneği olan sömürgeleri hesaba katmıştı.

Fakat bu toplumsal tabaka ve çevrelerin, Marksçı birikim şeması içinde yeri yoktu. Benzer bir ihmali Avrupa ve ABD'de ev işi söz konusu olduğunda gözlemledik. Ve yine de, Batılı ev kadınlarının ücretsiz emeğinin ve küçük köylülerle sömürgelerdeki diğer geçim aracı üreticilerinin ücretlerinin ödenmeksizin ya da düşük ücretlerle çalışmalarının, klasik sermaye-ücretli emek ilişkisinin inşasına gizli bir temel teşkil ettiğinden kimsenin şüphesi olamazdı. Kapitalizmin, doğrudan şiddet, soygun ve aşırı sömürüye dayalı “sürekli ilkel birikim” süreciyle, ücretli işçilerin “bilimsel” sömürüsüne dayalı sözde “kapitalist birikim” sürecini daima “ekonomik zor” kullanarak birleştirdiği gerçeğini göz önünde bulundurarak Rosa Luxemburg'un tahlilini genişlettik. Kadınlar, sömürgeler ve doğa, bu sürekli ilkel birikim sürecinin ana hedefleridir.

Onların aşırı sömürüsü, geçmişte ve bugün hâlâ ücretli işçilerin sömürüsünün ön koşulu olduğu için, onlara Rosa Luxemburg'un yaptığı gibi kapitalist-“olmayan” toplumsal tabaka ve çevreler demek doğru değildir. Kapitalizm her iki süreci

de içerir. Sermaye birikimi, birbiriyle etkileşim halinde birkaç üretim ilişkisine dayanır ve bunlar arasında ücretli emek ilişkisi sadece en ayrıcalıklı olandır.

Bu fikirleri ilk olarak Claudia von Werlhof “Kadın Emeği, Ekonomi Politüğün Eleştirisindeki Kör Nokta” adlı yazısında (1. bölüm) ayrıntılı biçimde açıkladı. Von Werlhof, “Merkez”deki ev kadınlarının ve “çevre”deki küçük köylülerin Marksist sömürü ve birikim tahlillerinde sadece “unutulmuş” olmakla kalmadığını, fakat “ekonomi” diye tanımlanan şeyden sistematik olarak dışlanmalarının beyaz (erkek) ücretli işçinin “yükselişi” ve sözde “egemen” ilişki olarak tanımlanan sermaye-ücretli emek ilişkisi için gerekli bir önkoşul olduğunu iddia ediyor. Böylesi bir tahlil aynı zamanda yaygın olan iki sınıflı şemayı da sorgulamaktadır. Kapitalist toplum sadece (temel olarak) kapitalistlerden ve çoğunlukla beyaz, (erkek) ücretli işçilerden oluşmaz. Kapitalist sömürü piramidinde en az üç katman vardır: kapitalistler, ücretli işçiler (çoğunlukla beyaz ve erkek) ve (çoğunlukla kadın) ücretsiz işçiler, ev kadınları ile (kadın ve erkek) sömürgelerdeki geçim aracı üreticileri.

Maria Mies bu tahlile dayanarak “Kapitalist Gelişme ve Geçim Araçları Üretimi: Hindistan’da Kırsal Kesim Kadınları” (2. bölüm) konulu yazısında, kapitalist kalkınmanın yoksul kır kadınlarının yaşam ve çalışma koşulları üzerindeki etkilerini inceliyor. Hindistan’daki kalkınma sürecine ilişkin yaptığı tahlilin en önemli sonucu; yaşam ve ekonomi alanlarının kapitalist pazar ekonomisine daha fazla entegrasyonunun kadınların durumunu şimdiye kadar hiç de iyileştirmedığı, hatta tersine, hayatta kalma şanslarını ve beşeri hayatı her yerde kötüleştirdiğidir. Bu, özellikle yoksul, kırsal kesimdeki geçim araçları üreticileri için geçerlidir. Söz konusu kötüye gidiş, kimi “kapitalizm öncesi gerilik” ya da “feodalizm”in değil, tersine kapitalist modernleşmenin kaçınılmaz sonucudur.

3. bölümde Veronika Bennholdt-Thomsen “Yoksullara Yatırım” ile, uluslararası kalkınma kuruluşlarının –burada Dünya Bankası– politikalarının, özellikle köylü kadınlar da dâhil ol-

mak üzere küçük köylülerin (aile çiftçilerinin) ücretsiz işgücünün “değeri”nin nasıl farkına vardığını gösteriyor. Bu bakımdan uluslararası finansın kuramcıları ile politika üretkenleri ve onların uygulamaları, sol kanattan gelen eleştirilerin sınırlı kavrayışının çok ilerisindedir. Mutlak yoksulluğa karşı bir strateji kisvesi altında, uluslararası kuruluşlardan başka devlet kuruluşları da küçük mali yatırımlarla, Üçüncü Dünya köylülüğünün hem geçim kaynakları hem de geçimini sağlayan emeği üzerinde kontrol ve güvenle tutunacağı bir destek sağlayabilir. Bu stratejinin birincil amacı mutlak yoksulluğun ortadan kaldırılması değil, fakat yoksulların “az kullanılan ya da kullanılmayan” bütün emek kapasitesini “üretken” bir biçimde mümkün olduğu kadar kullanmaktır ki bu da birikim süreci için kârlılık anlamına gelir. Bu politikanın yaşama geçirilmesinin başlıca aracı “gelir üreten faaliyetler” ve diğer projeler için sağlanan küçük kredilerdir. Veronika Bennholdt-Thomsen, karşılığı ödenmeyen, düşük ücretli ya da ücretsiz emeğin hiç de yeni bir fenomen olmadığını, hatta başından beri kapitalist gelişmenin her yerde kendine özgü bir parçası olduğunu kanıtlamaya çalışır. Ona göre; toplum kuramının cinsiyetçi ve ırkçı önyargıları bu gerçekliğin tanınmasını bugüne kadar engelledi. Bennholdt-Thomsen, ayrıntılı teorik tezlerle bu çıkmaz sokağın dışında bir yol önermektedir.

Kitabın ikinci bölümü, cinsiyete dayalı işbölümünün tarihsel ve toplumsal köklerinin tahlili; çağdaş “doğa” ve “toplum” kavramlarının teorik kökenleri ile ataerkil-kapitalist ilişkilerin kuruluşu ve ilerletilmesinde şiddetin yeri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu süreçlerin ve yapıların tahlilinde, sömürgeleştirme kavramı önemli bir rol oynar.

Maria Mies 4. bölümde “Cinsiyete Dayalı İşbölümünün Sosyal Kökenleri” ile, asimetrik ve hiyerarşik bir cinsiyete dayalı işbölümünün kökenlerine ilişkin ve genellikle cinsiyetlerin antropolojik ve sosyolojik teorilerinde yer alan biyolojik ve cinsiyetçi önyargıları aşmaya çalışan bir açıklama sunuyor. Mies, en sonunda erkeğin kadınlar üzerindeki egemenliğinin ortaya çıkmasının, bazı erkeklerin ya da erkek gruplarının si-

lahlar üzerinde tekel oluşturmaya muktedir olmasına ilişkin tarihsel gerçeklikten kaynaklandığını kanıtlamaya çalışıyor. Erkekler, silahlar marifetiyle, doğa, kadınlar ve aynı zamanda kendi bedenleri ile kurdukları ilişkiyi sonunda, birlikte çalışma ve karşılıklı bir ilişkiden sömürü ve yağmanın tek-tarafli ilişkisine dönüştürdüler. Ele geçirmenin bu yağmacı tarzı (çünkü üretim tarzı değildi), soygun ve savaşın çalışmaksızın servet ve “fazla” biriktirmenin en hızlı yolu olması açısından, kadınların doğayla kurduğu üretici ve işbirliğine dayalı etkileşimden “daha başarılı” çıktı. İlk olarak erkeklerle kadınlar arasında kurulan bu yağmacı ilişki, tarih boyunca ortaya çıkacak sömürüye dayalı bütün ilişkilerin paradigması oldu. Esas olarak şiddet içeren bu ilişki, kapitalizmin egemenliği altında ortadan kaldırılmadı; sadece hafifletildi. Tarihsel olarak, bu şiddet, kadınların kendi bedenleri üzerindeki özerkliğini yok etmek için Avrupa’da cadı-avında ve halkların kendi toprakları ve geçim araçları üretimiyle olan özerk ilişkilerini yok etmek için sömürgelelerde kullanıldı. Her iki süreç de aşağı yukarı aynı dönemde yaşandı. Beyaz (erkek) ücretli işçi, biçimsel olarak “özgür” proletarya statüsüne ancak bu “prelüd”ün arkasından ve fakat sadece kadınların ev-kadınlaştırılması ve başka halkların sömürgeleştirilmesi yoluyla “yükselebildi”. Kadınlara ve sömürgelelere yönelik “ekonomi dışı şiddet”, “ekonomik zora” dayalı ücret-emek ilişkisinin kurulmasının temeli olarak kaldı.

Bu tahlil bağlamında, 5. bölümdeki Claudia von Werlhof’un “Kapitalist Toplumda Doğa ve Toplum Kavramı”, kapitalizmde ortaya çıktıkları biçimiyle “doğa” ve “toplum” arasındaki çelişkili ilişkiyi tartışıyor. Kapitalizmin doğuşuyla yaratılan “doğa” kavramının, doğanın ekonomik bir tanımına, maliyetlerden muaf, yani sınırsız biçimde ele geçirilmesi serbest olan her şeyin “doğa” olarak tanımlanmasına dayandığını iddia eder. O halde bu kavram kadınları, dünyayı, suyu ve diğer “doğal kaynaklar” ile yerli halkları, toprağı ve sömürgelelerdeki halkları da içeriyordu. Öte yandan bu “doğa”, cansız sermayeye dönüştürülecek “yaşam”, canlı insanlar ve madde-

lerin sonsuz sağlayıcısı idi. Bu süreçte doğa giderek daha fazla tahrip edilmesine karşın, bu, medeni toplumun oluşmasının ön koşulu olarak değerlendirildi. Bununla birlikte, doğa, kapitalist birikim sürecinin ve cansız sermayenin sonsuza kadar büyümesinin ön koşulu olarak kalırken, kapitalizmin kendisi “doğayı” yeniden yaratmak zorundadır. Doğal bilimler ve teknolojik buluşlar aracılığıyla sürekli yapılmakta olan şey budur. Yine de, sermaye ile doğa veya “toplum” ile “doğa” arasındaki esas olarak uzlaşmaz [antagonist] ilişki bu ele geçirme tarzı içinde aşılıamaz.

Veronika Bennholdt-Thomsen, 6. bölümde “Kadın Emeği ve Kadına Yönelik Şiddet” ile medeni toplumda şiddetin rolüne ilişkin bu tartışmayı sürdürüyor. Modern toplumda şiddet, ekonomi dışı bir faktör olmaktan öte, ekonominin içsel bir parçasını teşkil eder. Bu, (klasik) sömürgecilikle birlikte sona ermedi. Bennholdt-Thomsen, kapitalizmin kadın emeği üzerindeki egemenliğinde doğrudan şiddet olmaksızın işleyemeyeceğini gösteriyor. Kapitalist işbölümü bizzat cinsiyetçidir; yani cinsiyetçilik bu “üretim” tarzının ya da daha doğru bir ifadeyle, ele geçirme tarzının işleyebilmesi için temel oluşturur. Kölelik ya da zorla çalıştırmada olduğu gibi şiddet aracılığıyla sürekliliği güvence altına alınır. Açık ve gizli, doğrudan ve yapısal şiddet, kadınları ezilmiş bir toplumsal konuma mecbur eder. Aslında, onların emeği bu yüzden her yerde, zorla çalıştırılan emektir. Bu ilişkiler, erkek sadizmine özgü birtakım şeyler değil, kadına yönelik şiddetin artmasının kökeninde yatan nedenlerdir.

Üçüncü bölüm, bir taraftan genel olarak kadınlar karşısında sermayenin izlediği politikaların yeni yönelimleri üzerine odaklanırken, öte yandan özellikle Üçüncü Dünya’da kadınların bu politikalara karşı direnişi ve mücadelesi üzerinde duruyor.

7. bölümde Maria Mies “Hindistan Kırsalında Sınıf Mücadeleleri ve Kadınların Mücadeleleri” ile, yoksul kır işçisi kadınların örgütlenme sürecini ve hem kocalarının cinsel baskısına, hem de toprak sahiplerinin sömürü ve tacizine karşı mücadelelerini anlatarak, kır kökenli yoksul kadınlar için sınıfsal sömürü ve ezilmenin, ataerkil sömürü ve ezilmeyle yakından

ilişkili olduğunu ve bu yüzden birine karşı verdikleri mücade-
lenin diğerine karşı verdikleri mücadeleden ayrılamayacağını
örneklerle gösteriyor. Bu örnekle, Ortodoks Marksist parti ve
örgütler tarafından yaygın olarak kabul edilen görüşün, yani
erkeğin ezmesine karşı direnişin sınıf mücadelesine tabi olma-
sı ve ondan zaman ve mekân bakımından ayrılması gerektiği
fikrinin aksine, yoksul köylülerin bir sınıf olarak gücünün her
iki mücadelenin birleştirilmesiyle zayıflamadığını, tersine,
güçlendiğini gösteriyor.

8. bölümde Veronika Bennholdt-Thomsen, kadın emeğinin
zorla kullanılmasının özel modern biçiminin, yani ev kadını-
nın, bütün dünyada ve özellikle Üçüncü Dünya’da yayılması-
nı sağlayan mekanizmaları tanımlıyor. “Ev Kadınları Neden
Üçüncü Dünya’da da Hâlâ Yaratılıyor?” yazısında ev kadını
modelinin kadınla ilgili kalkınma programlarının ve politika-
larının çoğunun teorik özünü oluşturduğunu kanıtıyor. Ev
kadını olarak tanımlanmak, kadınların fiilen yalnızca evde
çalışması anlamına gelmez; “ev” her halükarda ne anlama ge-
lir? Arabanın ön camı, bir kulübe, bir kaldırım mı? Şu anla-
ma gelir: Ücretsiz ya da az ücretle herhangi bir işi herhangi
bir anda ve herhangi bir yerde yapmak zorunda olmaları ve
“ekmek kazanan” bir erkeğe maddi olarak bağımlı sayılmaları
gerçeğinden hareketle, böyle bir erkek olup olmadığına ya
da aileye “ekmek” getirip getiremediğine bakılmaksızın, bu
düşük ücretin haklı gösterilmesi demektir. Kadınların ev-ka-
dınlaştırılması bu açıdan aynı zamanda geçinmeleri için gere-
ken, sahip oldukları kaynakların kadınlardan çalınması, sos-
yal ağlarının yıkılması ve böylece atomize edilmeleri anlamı-
na da gelir.

Kitabın son bölümünde “Proletarya Öldü: Yaşasın Ev Ka-
dınları!” ile Claudia von Werlhof, Üçüncü Dünya ülkelerinde
gözlemlemiş olduğumuz yapıların ve ilişkilerin giderek Birin-
ci Dünya ülkelerinde yeniden kurulduğunu iddia ediyor.
Uluslararası ve ulusal sermaye, kendi birikim krizini çözmek
için şimdiye kadar gizli olan ev kadınlarının üretim ilişkileri-
nin şimdi açıktan açığa propagandasını, bu kez yalnızca işgü-